

Switłana Krawczenko

 ORCID 0000-0003-3225-1771

Wydział Filologii i Dziennikarstwa
Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet
im. Łesi Ukrainki w Łucku

DOI 10.18778/2084-851X.07.03

Ukraińskie malarstwo XIX i XX wieku: zarys głównych nurtów

Streszczenie. W artykule pt. *Ukraińskie malarstwo XIX i XX wieków: zarys głównych nurtów* zostały przedstawione najważniejsze tendencje w malarstwie ukraińskim ostatnich dwóch stuleci. Zaprezentowano sylwetki głównych artystów związanych z nurtem akademizmu, realizmu i impresjonizmu, tworzących portrety, pejzaże i sceny rodzajowe. Osobne miejsce poświęcono niezwykle istotnym dla rozwoju malarstwa ukraińskiego – pieriedwiżnikom (przedstawicielom kierunku realistycznego) i specyfice ich twórczości. Na konkretnych przykładach artystów i ich dzieł scharakteryzowano przenikanie impresjonizmu do sztuki ukraińskiej. Podkreślono wpływ sytuacji społeczno-politycznej na stan i rozwój malarstwa ukraińskiego w XIX i XX stuleciach.

Słowa kluczowe: malarstwo portretowe, pejzaż, scena rodzajowa, Akademia Sztuk Pięknych, impresjonizm, sztuka rosyjska.

Do XVIII wieku dominującymi tendencjami w malarstwie ukraińskim były tematyka religijna i malarstwo ikonowe. Najważniejsze szkoły ikonopisarstwa pojawiły się w Kijowie przy Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej w XII–XIII wieku. W XIV–XVI wieku powstała szkoła wołyńska, a od XV do XVIII wieku ośrodki we Lwowie, Drohobyczu, Czernihowie, Poczajewie i w innych miastach.

Od XVIII wieku stopniowo zaczęło rozwijać się świeckie malarstwo portretowe, którego największy rozkwit przypadł na koniec XVIII i XIX wiek. W tym okresie decydujący wpływ na sztukę ukraińską wywarła sytuacja polityczna w Cesarstwie Rosyjskim. Wskutek ekspansji rosyjskiej ziemie Ukrainy od XVIII wieku stały się częścią imperium, a główną i niemal jedyną wyższą uczelnią kształcąca malarzy była Akademia Sztuk Pięknych w Petersburgu. Wzrost rosyjskiej potęgi spowodował, że imperialna tradycja kulturalna wchłaniała najwybitniejsze arcydzieła sztuki narodów podbitych, wpisując je w kanon sztuki rosyjskiej, podobnie jak artystów

pochodzenia nierosyjskiego. Studiowanie w Petersburgu na tamtejszej Akademii, która cieszyła się wówczas największą renomą w kraju dawało utalentowanemu malarzowi z prowincji jedyną szansę na zdobycie wykształcenia, rozwój zdolności oraz zaistnienie w środowisku artystycznym. Praca i studia w stolicy ogromnego imperium mogły uczynić z utalentowanego malarza artystę wziętego i szanowanego – bez ich odbycia nawet utalentowany skazany był na artystyczny niebyt.

Likwidacja Hetmanatu¹ przez Katarzynę II spowodowała okupację ziem ukraińskich przez Rosję i ich sukcesywne podporządkowanie Petersburgowi. Tereny ukraińskie w drugiej połowie XVIII stulecia i w wieku XIX nazywano guberniami „południoworuskimi” Cesarstwa Rosyjskiego. Polityczne podporządkowanie Ukrainy przez Rosję przyczyniło się więc do tego, że większość malarzy, jak i innych artystów ukraińskich, zostało na trwałe wpisanych w historię kultury rosyjskiej. Imperium zawłaszczało ich, nie uwzględniając pochodzenia, miejsca zamieszkania i poczucia tożsamości narodowej. Taki los spotkał również malarzy, o których mowa w niniejszym artykule – w rosyjskich słownikach i encyklopediach są do dziś traktowani jako Rosjanie.

Absolwentami i pracownikami Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu byli ukraińscy artyści końca XVIII i początku XIX wieku, uważani za twórców i założycieli świeckiego malarstwa ukraińskiego. To m.in. Dmytro Łewyćkyj, Wołodymyr Borowykowśkyj, Anton Łosenko, Hawryło Waśko.

Dmytro Łewyćkyj (1735–1822) urodził się w Kijowie, był wykładowcą Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu i autorem portretów wielu współczesnych mu osobistości. Wśród jego dzieł wymienić można portrety m.in.: Denisa Diderota (1773), Urszuli Mniszek czy Katarzyny II.

Wołodymyr Borowykowśkyj (1757–1825) urodził się w Myrhorodzie i tak jak Łewyćkyj nauczał na Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Był twórcą około

¹ Hetmanat (1649–1764), system autonomicznych rządów terytorialnych na Ukrainie Naddniestrzańskiej powstały w wyniku ugody zborowskiej z 1649 r. podpisanej przez króla Rzeczypospolitej szlacheckiej Jana Kazimierza i wojsko zaporoskie reprezentowane przez hetmana Bohdana Chmielnickiego. Hetmanat został ponownie potwierdzony w rozszerzonej formie w unii hadziackiej z 1658 r., którą podpisano z hetmanem zaporoskim Janem Wyhowskim. Po przejęciu Ukrainy Lewobrzeżnej przez carstwo moskiewskie na mocy traktatu Grzymułtowskiego podpisanego w Moskwie w 1686 r. system autonomii hetmańskiej został *de jure* utrzymany na obszarze Hetmanatu. *De facto* Rosjanie ograniczali władzę hetmanów. Ostatnim wolnym i niezależnym przywódcą Kozaków zaporoskich – Hetmanatu był hetman Iwan Mazepa. Rosjanie bojąc się stracić Ukrainę spacyfikowali ją mordując wolnych Kozaków bez prawa i litości. Po zdradzie pułkownika kozackiego, rosyjskiego zausznika zdobyli hetmańską stolicę Baturyn mordując przy tym mieszkańców, dzieci, kobiety, starców. Po zwycięstwie pod Połtawą Piotr I nakazał wymordować schwytanych jeńców Kozaków ukraińskich. Od 1709 r. Hetmanat funkcjonował w całkowitej zależności od Rosji. Mieszkańcy Hetmanatu zostali obciążeni podatkami na rzecz carów Rosji. Wprowadzono również na jego obszar pułki carskie, utrzymywane przez Hetmanat. W 1764 r. carowa Katarzyna II pozbawiła władzy ostatniego hetmana Hetmanatu – Kirilla Rozumowskiego, włączając Ukrainę do Rosji.

200 ikon oraz licznych portretów, np. Marii Łopuchinej, Katarzyny II czy poety rosyjskiego Gawriiła Dierżawina.

Anton Łosenko (1737–1773) urodził się w Głuchowie. Podobnie jak wspomniani artyści wykładał na Akademii w Petersburgu i malował portrety wielu znanych osobistości epoki. Były to m.in. wizerunki rosyjskiego pisarza Aleksandra Sumarokowa, cara Pawła I oraz hrabiego Iwana Szuwałowa.

Hawryło Waśko (1820–1866) urodził się w miasteczku Korop koło Czernihowa, studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, był nauczycielem rysunku i malarstwa na Uniwersytecie Kijowskim, autorem wielu portretów osób mu współczesnych, takich jak Borys Tomara, hetman Kiriłł Rozumowski i jego brat Aleksiej Rozumowski czy car Aleksander I.

Na szczególne miejsce w historii sztuki ukraińskiej XIX wieku zasługuje malarcka twórczość mistrza słowa, słynnego poety **Tarasa Szewczenki** (1814–1861), który na zesłaniu poznał i zaprzyjaźnił się z wieloma znanymi Polakami (m.in. Zygmuntem Sierakowskim i Edwardem Żeligowskim ps. Antoni Sowa). Spuścizna plastyczna Szewczenki to nie przedstawienia o tematyce typowej dla wielkich płócien akademickich, ale – w większości – intymne sceny rodzajowe, portrety kobiet i mężczyzn, ukraińskie krajobrazy. Wśród malarskich prac Szewczenki odnaleźć można romantyczne i realistyczne obrazy: *Kateryna*, *Chłopska rodzina*, *Cyganka – wróżka*, cykl akwafort *Malownicza Ukraina*, liczne autoportrety oraz inne dzieła. Wydanie wspomnianego cyklu akwafort dało początek rozwojowi ukraińskiej grafiki realistycznej.

Szewczenko pochodził z rodziny ukraińskich chłopów pańszczyźnianych. Z pomocą rosyjskiego malarza Karła Briułłowa oraz innych przedstawicieli rosyjskiej i ukraińskiej inteligencji ze środowiska Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu zyskał wolność po wykupieniu go z poddaństwa. Pozwoliło to Szewczence kształcić się, studiować, rozwijać talent. W połowie lat 40. XIX wieku odbył podróż po Wołyniu, Podolu, ziemi połtawskiej i kijowskiej, dzięki której powstały liczne rysunki upamiętniające historię tych regionów.

Za udział w tajnym ukraińskim stowarzyszeniu Bractwo Cyryla i Metodego został skazany na zesłanie. W latach 1847–1857 przebywał w guberni orenburskiej, gdzie pomimo nałożonego nań zakazu malowania został (w latach 1848–1849) rysownikiem ekspedycji prowadzącej badania jeziora Aralskiego. W tym okresie powstało ponad 300 portretów i pejzaży, scenek z żołnierskiego życia i codzienności Kazachów oraz cykl akwareli *Przypowieść o synu marnotrawnym* (1856–1857).

Po pewnym czasie od uwolnienia z katorgi artysta dostał od władz rosyjskich zezwolenie na zamieszkanie w Petersburgu, gdzie urządził niewielki warsztat graficzny. W roku 1860 w uznaniu za osiągnięcia artystyczne w dziedzinie grafiki Taras Szewczenko został przyjęty do grona członków petersburskiej Akademii Sztuk Pięknych. Cieszył się wówczas w skali całego Imperium Rosyjskiego renomą mistrza grawiury, doceniano jego nowatorskie rozwiązania w technice akwaforty, zastosowanie

nowych technik, oryginalne sposoby widzenia i przedstawienia świata. Przykładem jego twórczości w tym zakresie jest powstała jeszcze w roku 1842 jako ilustracja do poematu *Kateryna*:

Harmonijna i nieco teatralna kompozycja to wpływ szkoły Karła Briułłowa, ale sam temat i sposób jego ukazania to w historii sztuki tej części Europy była rzecz nowa. Po raz pierwszy bohaterką obrazu jest poniżona i skrzywdzona kobieta, która utraciła miłość i honor. Na płótnie Szewczenki ukazane zostało jednocześnie kilka wątków. Dla niektórych badaczy twórczości ukraińskiego artysty ten wielowątkowy, wielopoziomowy sposób ukazania tematu przywodzi na myśl malarstwo ikonowe. Inna grupa badaczy w postaci skrzywdzonej przez Moskala kobiety dopatruje się alegorii Ukrainy, choć tego typu symbolika nie była bliska twórczości artysty².

Podsumowując: w szerokiej świadomości społecznej imię Tarasa Szewczenki kojarzy się przede wszystkim z twórczością poetycką, jednak był on jednocześnie utalentowanym malarzem i grafikiem, pozostawił po sobie około 2000 dzieł sztuki: malarstwa, rysunków i ilustracji naściennych, grafiki, rzeźby. Stosował techniki akwareli, akwaforty, malarstwa olejnego, rysunku ołówkiem i piórem.

Od XIX wieku w malarstwie ukraińskim stopniowo rozwijały się nowe nurty: portret realistyczny, pejzażowe malarstwo realistyczne i rodzajowe. Główna tendencja malarstwa XIX wieku – dążenie do realizmu – najbardziej konsekwentnie reprezentowana była w twórczości pieriedwiżników – malarzy Towarzystwa Objazdowych Wystaw Artystycznych. Ruch ten rozwinął się najsilniej wśród artystów rosyjskich i ukraińskich w drugiej połowie XIX wieku. Jego członkowie przeciwstawiali się oficjalnemu malarstwu akademickiemu. Początki pieriedwiżników związane były z buntem 14 absolwentów Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu przeciwko presji władz akademickich, które zabroniły samodzielnego wyboru tematów prac dyplomowych. Wśród artystów tworzących ruch znaleźli się tacy malarze ukraińscy jak Mykoła Ge, Archyp Kuindży czy Ilja Riepin.

Mykoła Ge (1831–1894); urodził się w Woroneżu i miał korzenie francusko-ukraińskie. Jego dziadek, wywodzący się z rodziny francuskiego emigranta, ożenił się z córką połtańskiego ziemianina. W tej francusko-ukraińskiej rodzinie urodził się ojciec malarza, który ożenił się następnie z córką polskiego zesłańca Oleną Sadowską. Mykoła, który później miał zostać uznanym artystą, był ich trzecim synem. Wkrótce rodzina zamieszkała na Podolu. Wykształcenie przyszły malarz zdobywał w Gimnazjum Kijowskim, na Uniwersytecie Kijowskim, następnie na Uniwersytecie Petersburskim i w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. W roku 1856 otrzymał nagrodę – Wielki Złoty Medal Akademii i prawo wyjazdu za granicę. Wykorzystał tę szansę, by zostawić Rosję i osiedlić się w Europie. Mieszkał w Niemczech, Szwaj-

² SAWCZUK 2016.

carii, Francji, Włoszech. Po powrocie do Rosji został jednym ze współzałożycieli ruchu pieriedwiżników. Od 1875 roku do końca życia mieszkał na wsi w guberni czernihowskiej.

Jego pierwsze dzieła wykonane były w stylu akademickim z motywami biblijnymi i historycznymi (*Saul u czarownicy z Endor*, *Sąd króla Salomona* i inne). Przebywając za granicą, malarz pracował nad portretami, etiudami pejzażowymi, scenami rodzajowymi (*Widok na Wezuwiusz w Viko*, *Ostatnia Wieczerza*, *Portret Hercena*). Jednak największym zainteresowaniem artysty cieszyły się tematy historyczne i biblijne (*Chrystus w ogrodzie Getsemani*, *Ukrzyżowanie*). W ostatnim okresie pracy tworzył portrety nasycone głębokim psychologizmem i moralną siłą (*Mykoła Kostomarow*, *Mychajło Sałtykow-Szczedrin* i inni). Dzieła z tematyki biblijnej wyróżniają się ekspresywnością wyrazu – m.in. *Juda* (1880), *Golgota* (1892), *Ukrzyżowanie* (1894). Ostatnie ze wspomnianych dzieł: *Ukrzyżowanie* zostało w Rosji ocenzurowane, później wywiezione przez syna malarza za granicę i tam też zaginęło. Do dziś zachowało się jedynie czarno-białe zdjęcie tej pracy³.

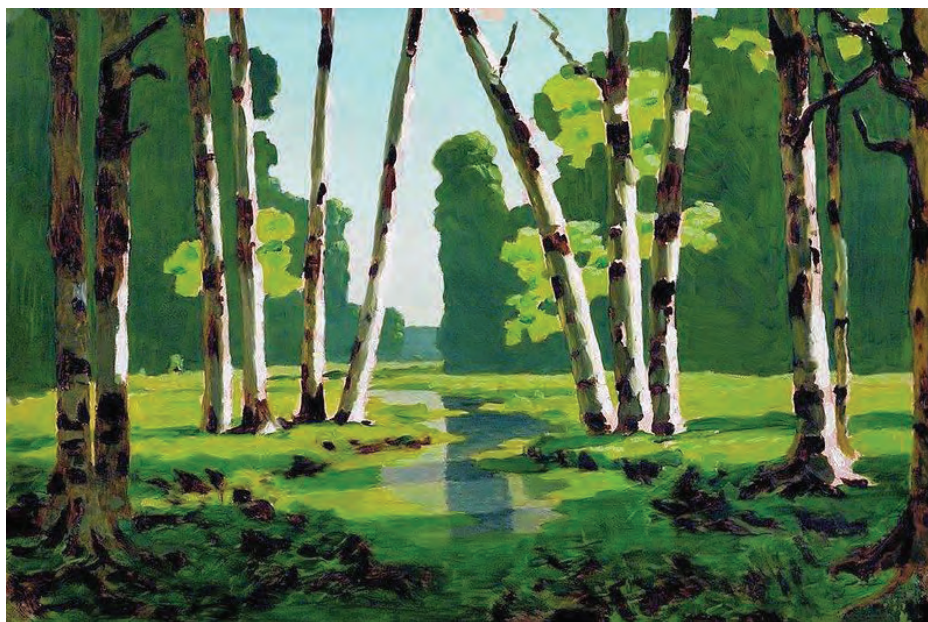
Na twórczość artysty składa się wiele przedstawień ludowego życia, pejzaże i portrety ukraińskie: *Świt*, *Matka na pogrzebie dziecka*, *Chłopczyk – Ukrainiec*, *Dziewczynka – Ukrainka*, *Stary chłop*, *Księżycowa noc*, *Staw na folwarku*, *Zmierzch. Ukraina*, portrety ukraińskich sąsiadów malarza, ziemian – *Mykoły Tereszczenki*, *Marii Skoropadskiej* i jej synów oraz innych.

Archyp Kuindży (1841–1910) – malarz krajobrazów, eksperymentator – aż do dziś niesłusznie zaliczany jest w większości źródeł encyklopedycznych do artystów rosyjskich. Urodził się w rodzinie szewca o greckich korzeniach, w Mariupolu na południu Ukrainy, gdzie spędził większą część życia. W dzieciństwie stracił rodziców, żył u krewnych ojca i bardzo wcześnie, jeszcze będąc dzieckiem, został zmuszony do samodzielnego zarabiania na życie. Był samoukiem, zarabiał retuszowaniem fotografii w różnych miastach na południu Ukrainy i na Krymie. W końcu lat 60. XIX wieku zamieszkał w Petersburgu, gdzie bez skutku próbował dostać się do Akademii Sztuk Pięknych. W roku 1870 otrzymał dyplom *nieklasnego* malarza, który nadawano po zdaniu egzaminów w stopniu średnim – na trzy – i wykazaniu pewnego poziomu warsztatu malarskiego.

Od roku 1873 Kuindży, mieszkający na stałe w Petersburgu, podróżował po krajach europejskich. Często wyjeżdżał też na całe lato do rodzinnego Mariupola. W roku 1875 w Mariupolu ożenił się z Wirą Szapowałową. W tym samym roku został członkiem grupy pieriedwiżników.

W tym okresie w jego twórczości zauważyć można tendencję, która mogła ukształtować się pod wpływem malarstwa francuskiego – do radosnego odbierania życia i odejścia od czasami okrutnej codzienności. Podczas wystaw w Paryżu w latach 70. XIX wieku, artysta poznał wielu współczesnych mu malarzy francu-

³ ГОРИНА 1977, s. 58; УСЕНКО 2004, s. 61.

1. Archip Kuindzhi, *Brzozowy gaj*, „Березовий гай”. Źródło: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_картин_Архипа_Куїнджі#/media/File:Kuindzhi_Birch_grove_study_not_after_1879 [dostęp: 16.06.2019]

skich, a ich twórczość mogła stać się dla niego inspiracją. Początek wspomnianej tendencji ujawnia się w dziele pt. *Ukraińska noc* (1876), które zdobyło uznanie na Międzynarodowej Wystawie w Paryżu. Później powstał niezwykle obraz *Gaj brzozowy* (1879). Ze względu na stosowanie nowatorskich metod artystycznych Kuindzży zmuszony był opuścić grupę pieriedwiżników. Jego sztuka nie spotkała się ze zrozumieniem współczesnych mu artystów.

Od roku 1886 Kuindzży mieszkał na Krymie i podróżował po Kaukazie. W latach 90. pracował jako profesor na Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, jednak w roku 1897 został zwolniony za wspieranie protestów studenckich. Wśród jego uczniów znaleźli się m.in. Mikołaj Roerich, Mychajło Wrubel, Kostiantyn Bogajewskij i inni znani artyści. Ustanowił fundację swojego imienia, która przyznawała stypendia młodym uzdolnionym malarzom. Zmarł i został pochowany w Petersburgu. Zostawił setki obrazów, w większości pejzaży ukraińskich, krymskich, kaukaskich – *Wieczór na Ukrainie*, *Księżycowa noc nad Dnieprem*, *Dniepr o poranku*, *Cyprysy na brzegu morza*. *Krym*, *Dęby*, *Aj-Petri*. *Krym*, *Tęcza*, *Jezioro*. *Wieczór*, *Jesień*, *Chmury*, *Elbrus* i inne. Obrazy Archypa Kuindzży wyróżniają się optymistycznym, radosnym ujęciem życia codziennego. Znany artysta Michaił Wrubel⁴ uważał go za swego nauczyciela w kwestii kolorystyki.

⁴ ГРУЗИН/БАЦАК 2008; БУРОВ 2007, s. 3.

2. Ilja Riepin, *Kozacy piszą list do sułtana*, „Запорожцы пишут письмо турецкому султану”.
 Źródło: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D1%86%D1%96_\(%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D1%86%D1%96_(%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0))
 [dostęp: 22.11.2019]

Wśród założycieli ruchu pieriedwiżników znalazł się inny słynny przedstawiciel realizmu – **Ilja Riepin** (1844–1930). Włączenie przez Rosjan tego ukraińskiego artysty w poczet kanonu rosyjskich malarzy opiera się jedynie na fakcie, że studiował on i w pewnym okresie życia pracował w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Riepin urodził się w miasteczku Czuhujew na ziemi charkowskiej w rodzinie osadnika wojskowego Juchyma Riepina. Pięknie położone miasteczko, przez które wiała się rzeka Donieck, od dawna było zamieszkiwane przez rodziny kozackie. Ilja Riepin wspominał później, że pochodził z kozackiego rodu Riepa – nazwisko to za czasów panowania rosyjskiego zrusyfikowano na Riepin⁵.

Ilja Riepin kształcił się w ikonopisarstwie i pracował w miejscowej pracowni ikon Iwana Bunakowa. Zarabiał na życie malowaniem cerkwi. W roku 1864 rozpoczął studia w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, gdzie dał się poznać jako jeden z najzdolniejszych studentów. Sławę przyniósł mu obraz *Burlacy na Wołdze*, który ukończył w roku 1873. Uzyskał złoty medal akademii i jako jej stypendysta w latach 1873–1876 studiował we Włoszech i Francji. Tam zapoznał się ze współczesnym malarstwem impresjonistycznym. Przez 12 lat pracował nad obrazem *Kozacy zaporoscy piszący list do sułtana tureckiego*, który po ukończeniu od razu zakupił car.

Riepin długie okresy swojego życia spędził w Czuhujewie, Kijowie i innych miastach Ukrainy, w latach 1867, 1876–1877, 1880, 1882, 1915 i kolejnych pracował

⁵ Тищенко 2016; Черкаська 2016.

w Moskwie i Petersburgu, gdzie wykładał jako profesor (1894–1907), a przez pewien okres pełnił też funkcję rektora (1898–1899) petersburskiej Akademii Sztuk Pięknych. Od roku 1878 należał do ruchu pieriedwiżników. Od roku 1900 do końca życia mieszkał w Kuokkala (Finlandia), gdzie został pochowany. Pragnął po śmierci spocząć w rodzinnym Czuhujewie, obok mogił rodziców, jednak władze radzieckiej Ukrainy nie wyraziły na to zgody.

W podejmowanej przez malarza tematyce można zauważyć obecność rosyjskich i ukraińskich motywów. Ukraińskie motywy przedstawione zostały w licznych realistycznych obrazach ukazujących historyczne wydarzenia i osoby, ludowe sceny, jak również krajobrazy. Wśród najbardziej znanych dzieł artysty znajdują się: *Ukraińska chata* (1880), *Ukraiński chłop*, *Ukrainka* (1880), *Głowa Kozaka*, *Zaporoski pułkownik* (1880), *Ataman Sirko* (1889), *Zaporozec*, *Nie oczekiwali (Powrót zesłańca)* (1884), *Wieczornice* (1881), *Hajdamaka* (1902), *Kozacy zaporoscy piszący list do sułtana tureckiego* (1891), *Czarnomorska wolnica* (1903), *Gopak* (1930), *Sołocha i diakon* (1926), portrety pisarza Tarasa Szewczenki, malarzy Mykoły Ge i Mykoły Muraszki, profesora Dmytra Bahalija, ziemianina Wasyla Tarnowskiego, mieszkanki Czuhujewa S. Lubickiej i inne.

Ilja Riepin twierdził, że istnieje styl ukraiński w malarstwie, jednak w społeczno-politycznej sytuacji owej epoki zaakceptowanie takiej teorii w historii sztuki było niemożliwe. Artysta cieszył się sławą i uznaniem jeszcze za życia, ceniono go za mistrzowską realistyczną formę obrazów, prawdziwość i żywość portretów, zarówno „zwykłych ludzi”, jak i arystokratów, nieznanymi i przyjaciół, za doskonałe wycucie barwy i światła w krajobrazach, wielką różnorodność ujęć i nastrojów. Aż po dziś uważany jest za fundamentalną postać rosyjskiego malarstwa realistycznego XIX wieku. Ten mistrz portretów, scen historycznych i krajobrazów przez całe życie był zakochany w Ukrainie, jej przyrodzie i historii, zafascynowany światem białych chat i prostych ludzi, czuł się jego częścią, o czym świadczą wzmianki, które pozostawił w pamiętnikach *Dalekie bliskie (Далекое близкое)*⁶.

Cykl realistycznych obrazów Ilji Riepina poruszających tematy narodowo-wyzwoleńcze (*Aresztowanie propagandy* z 1880, *Pod konwojem* z 1876, *Nie oczekiwali* z 1884, *Spowiedź* z 1885 roku) malarz pokazywał tylko ograniczonej liczbie bliskich zaufanych osób, aby uniknąć konfliktu z władzami rosyjskimi. Dla szerokiego kręgu odbiorców dzieła stały się dostępne dopiero po śmierci artysty i były wykorzystywane przez władze radzieckie w celach propagandowych.

Rozwój realizmu w ukraińskim malarstwie połowy XIX wieku związany był przede wszystkim z twórczością wspomnianych już pieriedwiżników. Wśród nich znajdowali się znani mistrzowie pochodzący z Ukrainy, jak: **Iwan Kramskoj** (urodził się na Słobożańszczyźnie, autor słynnego portretu Tarasa Szewczenki), jak również **Ołeksandr Lytowczenko** z Kremenczuka, **Mykoła Jaroszenko** z Połtawy,

⁶ УКРАЇНА 2013; МИХАЙЛОВА 2012.

3. Mykoła Pymonenko, *Ofiara fanatyzmu*, „Жертва фанатизму”. Źródło: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пимоненко_Микола_Корнилович#/media/File:Pymonenko._Victime_of_fanatisme.jpg [dostęp: 31.07.2018].

Wołodymyr Orłowskiy z Kijowa, uważany za twórcę nowoczesnego realistycznego krajobrazu ukraińskiego i inni.

Wśród dzieł pozostałych pieriedwiżników wyróżnia się zwłaszcza twórczość Mykoły Pymonenky, na którego płótnach odcisnięte jest wyraźne narodowe piętno. Artysta uważa się za najślynniejszego ukraińskiego pieriedwiżnika. Bohaterami jego obrazów są często ci z mieszkańców ukraińskich wsi, którzy epatowali swoją postawą czy ubiorem, podkreślali narodowy charakter, kultywowali ludowe obyczaje. Przesłanie dzieł ukraińskiego malarza polegało na rozbudzeniu narodowej świadomości i ukazaniu piękna ludowych zwyczajów ukraińskich. Płótna artysty zachwycają głębokim liryzmem, optymizmem i ukazują poetyczność ludowego światopoglądu. Na obrazach *Sianokosy*, *Świąteczne wróżby*, *Ofiara fanatyzmu*, *Kozak pijący wodę*, *Nie żartuj*, *Na jarmarku* i innych przedstawione zostały różne aspekty życia wieśniaków, czasami dramatyczne i tragiczne, ale też te o wymowie ironicznej i humorystycznej. Płótna pędzla Pymonenki ukazują wyidealizowaną rzeczywistość: piękno pola pszenicy, błękitnego nieba, zieleni drzew, sylwetek kobiet, dziewczyn, kozaków, mieszczan. Malarz, zakochany w Ukrainie posiadał głęboką wiedzę o życiu, wielowiekowej niewoli kraju i wolności, o zwyczajach i marzeniach ludzi, których uwieczniał na swoich obrazach.

Kontynuacji najbardziej progresywnych tendencji pieriedwizników na Ukrainie można dopatrywać się również w działalności Stowarzyszenia Malarzy Południowo-rosyjskich, które powstało w 1890 roku w Odessie. Wśród jego założycieli byli tacy odесcy malarze jak: Mykoła Kuzniecowa (1850–1929) i Kyriak Kostandi (1852–1921). Opisywana szkoła artystyczna wkrótce zasłynęła dzięki rozwijającemu się w niej oryginalnemu podejściu do światła i koloru, wypracowanemu przez tamtejszych malarzy, którzy wyróżniali się tym na tle innych pieriedwizników. Ich twórczość, która ewoluowała od realistycznej sceny rodzajowej do impresjonistycznego pejzażu, wysoko oceniał wspomniany powyżej Ilja Riepin. Niestety w większości źródeł tak rosyjskich, jak i zagranicznych (w tym polskich) artyści szkoły odeskiej zostali zaklasyfikowani jako przedstawiciele malarstwa rosyjskiego i do dziś informacje te nie zostały skorygowane⁷.

Mykoła Kuzniecowa urodził się na ziemi chersońskiej. Uczył się w szkole malarstwa w Odessie. Następnie studiował w petersburskiej Akademii Sztuk Pięknych, której później został profesorem. Był mistrzem scen rodzajowych i portretów. Jego najbardziej znane obrazy to: *Na zarobek*, *Na wakacjach*, *Sędzia pokoju*, *Śpiąca dziewczynka*, portrety kompozytora Piotra Czajkowskiego, Apolinarija Waśniecowa, Wiktora Waśniecowa, Iwana Tereszczenki, Ilji Riepina, Fiodora Szalapina i wielu innych. Po rewolucji październikowej w obawie przed bolszewikami opuścił Odessę i udał się na emigrację.

Kyriak Kostandi również pochodził z ziemi chersońskiej. Urodził się w rodzinie greckich emigrantów. Uczył się w szkole malarstwa w Odessie, a później w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Wśród jego nauczycieli znajdowali się Iwan Kramskoj, Archyp Kuindży, Ilja Riepin i inni znani artyści. W 1897 roku Kostandi został członkiem Towarzystwa Objazdowych Wystaw Artystycznych. Wkrótce powrócił do Odessy, gdzie pracował w tamtejszej szkole malarstwa. Jego najbardziej znane obrazy to: *U chorego towarzysza* (1883), *Gęsi* (1888), *Wczesna wiosna* (1892), *Lato. Na tarasie* (1899), *Bez* (1902), *Wieczór* (1912), *Kawki*, *Jesień* (1915) i inne. W swojej twórczości artysta – syn biednego rybaka – łączył demokratyczne tradycje pieriedwizników i nowoczesne poszukiwania impresjonizmu. Wpływy impresjonizmu można dostrzec przede wszystkim w krajobrazach: w paletce kolorów, efekcie przypadkowości kompozycji, swobodzie pędzla. W obrazach Kyriaka Kostandiego, jak i w dziełach innych ukraińskich zwolenników impresjonizmu, widoczna jest, w odróżnieniu od francuskich impresjonistów wyrażających ulotność chwil, wyrazista dominanta pogłębionej analizy i obserwacji otaczającego świata.

Impresjonizm w ukraińskim malarstwie pojawił się kilkadziesiąt lat po jego narodzinach we Francji. Doświadczenia francuskich impresjonistów, operujących

⁷ KACPRZAK 2016, s. 411–426; *Pejzaż* 2003.

4. Kyriak Kostandi, Bez, „Розквітлий бузок”. Źródło: https://uk.wikipedia.org/wiki/Костанді_Кириак_Костянтинович#/media/File:K_Костанді_Розквітлий_бузок,_1902.png [dostęp: 16.11.2014]

często tematyką związaną z życiem miasta, różniły się od sytuacji w środowisku artystycznym Ukrainy, gdzie impresjonizm nie stał się samodzielny nurtem malarstwowym, a pozostawił ślady w twórczości poszczególnych artystów.

Oprócz francuskich malarzy impresjonistów pewien wpływ na ukraińskich artystów wywarła twórczość Jana Stanisławskiego. Krakowska szkoła malarstwa miała natomiast znaczący wpływ na działalność Mykoły Buraczka, Iwana Trusza, Ołeksiego Nowakiwskiego.

Za jednego z najwybitniejszych ukraińskich portrecistów przełomu XIX i XX wieku uważany jest uczeń Ilji Riepina **Ołeksandr Muraszko** (1875–1919), autor takich obrazów jak *Karuzela*, *Dziewczyna w czerwonym kapeluszu*, *Portret Mykoły Muraszki* i innych. W twórczości tego malarza, wyrastającej z XIX-wiecznego realizmu, widoczne są również w początkach XX wieku wpływy impresjonistyczne:

Dosłowności przedstawień przeciwstawił malarz właściwe dla sztuki modernistycznej niedopowiedzenie, impresjonistyczną niekonkretność, ulotność. Malarstwo Muraszki przestaje być obrazem rzeczywistości, a staje się poetycką impresją, wariacją na temat rzeczywistości i polem dla tworzenia rzeczywistości alternatywnej, subiektywnej, indywidualnie odbieranej. Muraszko stworzył w oparciu

o zasady malarstwa modernistycznego swój własny styl. Charakterystyczne jest operowanie barwą (barwna plama, przenikające się często jaskrawe, mocne kolory), gra światła w obrazie. Obrazy tego artysty wydają się „malowane światłem”⁸.

5. Ołeksandr Muraszko, *Dziewczyna w czerwonym kapeluszu*. Źródło: „Дівчина в червоному капелюсі”, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7b/Olexandr_murashko_Divchyna_u_chervonim_kapeliusi.jpg [dostęp: 11.12.2019]

Francuski impresjonizm wywarł znaczący wpływ na twórczość większości ważniejszych twórców ukraińskiego malarstwa XX wieku, zarówno przedstawicieli realizmu (Petro Łewczenko i inni), jak i twórców awangardy (Ołeksandr Bohomazow inni). Mimo to żaden z artystów, którzy w swojej twórczości przeszli etap impresjonistyczny, nie stał się konsekwentnym impresjonistą. Przejawy popularności tej tendencji ukazywały się w malarstwie ukraińskim stopniowo. Najpierw powstawały niewielkie etiudy. Jednym z mistrzów tego nowego gatunku malarstwa stał się **Petro Łewczenko** (1856–1917), wybitny ukraiński pejzażysta. Wraz z jego twórczością zaczyna się przewartościowanie koncepcji przedstawiania rzeczywistości. Zamiast realistycznych dzieł, których koniecznym komponentem była

⁸ ZAMBRZYCKA 2016.

„fabuła” (przypadek pieriedwizników), zaczęto tworzyć obrazy ulotnych zmysłowych wrażeń, chwilowych stanów i odczuć, fragmentów wydarzeń.

Petro Łewczenko należy do malarzy, o życiu których zachowało się bardzo niewiele informacji. Wiadomo, że urodził się w Charkowie i po skończeniu tamtejszego gimnazjum studiował, jak większość współczesnych mu artystów, w Petersburgu w Akademii Sztuk Pięknych (nie tylko malarstwo, ale również muzykę). Powrócił na Ukrainę, gdzie skupił się na malarstwie. Z pasją tworzył obrazy, w których najważniejsze miejsce zajmowała obserwacja przyrody. W celu doskonalenia umiejętności i wypracowania własnej techniki na kilka lat wyjechał do Europy. Po pobycie we Francji i Włoszech powrócił do ojczyzny. Od 1870 roku uczestniczył w wystawach pieriedwizników. Później odsunął się od ruchu i zamieszkał w Kijowie, gdzie większość czasu tworzył w samotności.

Malował z prostotą i naturalnością wsie, miasteczka, chaty, cerkwie, przyrodę, uwieczniając piękno otaczającego go świata. Wspominana miłość do muzyki doskonale widoczna jest na jego płótnach. Krytycy często wspominają o dźwięczności jego obrazów, o tym, że „drzewa i trawy jakby nadal szumią, przelatujący ptak trzepocze skrzydłami tuż nad naszym uchem, a głucha cisza pól uspokaja i dodaje otuchy”⁹. Owa melodyjność szczególnie uwydatniona została w obrazach *Na Charkowszczyźnie*, *Wieś zimą*, *Wiatraki na górze*, *Droga*, *Chaty*, *Na Ukrainie*, *Podwórko Soboru Sofijskiego* i innych.

Pod wpływem tendencji impresjonistycznych w twórczości malarzy ukraińskich zmienił się sposób nakładania farby – ruchy pędzla stały się krótkie, przerywane, swobodne. W tematyce zaczęły dominować liryzm nastroju i ulotność wrażeń. Przykładem tego zjawiska może być twórczość lwowskiego malarza **Iwana Trusza** (1869–1941), utalentowanego pejzażysty, który często był krytykowany przez współczesnych za przypadkowość motywów i nieobecność w jego obrazach idei narodowej¹⁰.

Trusz studiował malarstwo w Krakowie u Leona Wyczółkowskiego i Jana Stanisławskiego, potem kontynuował studia w Wiedniu i Monachium. Podróżował po całej Europie, kształcąc się i rozwijając umiejętności malarskie. Od 1898 roku na stałe zamieszkał we Lwowie, został członkiem Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki, wykładowcą tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych oraz uczestniczył w wystawach krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych. Był wybitnym pejzażystą i portrecistą, w swoich dziełach poruszał tematykę wiejską, przedstawiał życie na prowincji. Wśród jego portretów wyróżniają się pełne duchowej głębi wizerunki Iwana Franki i Łesi Ukrainki. Jeśli chodzi o pejzaże, szczególne miejsce zajmują krajobrazy Ukrainy oraz widoki z zagranicznych podróży. Na uwagę zasługują

⁹ KOTOWSKA 2016.

¹⁰ TOŁSTOWA 2011, s. 11.

też portrety Huculów i sceny rodzajowe z życia huculskiego. Znane dzieła Trusza to m.in.: *W ogrodzie*, *Bratki*, *Sosna na zboczach*, *Cyprysy*, *Włoski pejzaż*, *Dniepr*, *Stary Arab*, *Łodzie*, *Huculki przed cerkwią*.

Cechy impresjonizmu są również wyraźnie widoczne w twórczości **Mykoła Buraczka** (1871–1942). Artysta studiował w Kijowie, później w Akademii Krakowskiej, gdzie był uczniem Jana Stanisławskiego. W latach 1910–1912 prezentował prace na wystawach w Paryżu. W swoich etiudach przedstawiał krajobraz Ukrainy – okolic Dniepru i Kijowa, projektował również dekoracje teatralne. Wśród najbardziej znanych pejzaży pędzla Buraczka warto wymienić: *Rewe ta stogne Dnipr szyrokyj* [ukr. *Реве та стогне Дніпр широкій*, pol. *Szumi i jęczy Dniepr szeroki*], *Słoneczny dzień*, *Czernecza góra*, *Marzec*, *Złota jesień* i inne. W jego twórczości można dostrzec ewolucję od prostych studiów, które odtwarzały zmienność świata, do złożonych analiz natury, w której harmonijnie grają połączone żywioły słońca, wiatru, powietrza i wody.

Wraz z powstaniem Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1917 roku zostały powołane do życia narodowe instytucje sztuki i wyższe szkoły kształcące ukraińskich artystów. Znacznie wzrosła rola Kijowa jako ośrodka nowoczesnej sztuki. W 1917 roku otworzono Ukraińską Akademię Sztuki [ukr. Українська Художня Академія] (przemianowaną w 1922 na Kijowski Instytut Sztuki [ukr. Київський Художній Інститут]). Była to pierwsza i przez długi czas jedyna na Ukrainie instytucja kształcąca artystów. Szybko stała się centrum ówczesnego życia artystycznego Ukrainy. Pierwszym rektorem wybrano Wasyla Kryczewskiego, wybitnego malarza, architekta i grafika. W Akademii jako wykładowcy pracowali znani artyści: Mychajło Bojczuk, Ołeksandr Bohomazow, Fedir Kryczewskij, Ołeksandr Muraszko, Mykoła Buraczek i inni.

Jedną z najciekawszych postaci ukraińskiego środowiska twórczego XX wieku był malarz i grafik **Leon Getz** (1896–1971), pochodzący z polsko-ukraińskiej rodziny. W latach 1919–1924 studiował w Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Po ukończeniu studiów przyjął posadę nauczyciela rysunku w Gimnazjum im. Królowej Zofii w Sanoku. W latach 1950–1958 wrócił na krakowską uczelnię, gdzie pracował jako wykładowca. Uważany jest za jednego z przedstawicieli „ukraińskiej szkoły” w Akademii. Wykonał ponad 150 rysunków przedstawiających architekturę Krakowa, które podarował Muzeum Historycznemu. Ważny nurt malarskiej twórczości Getza stanowiła tematyka łemkowska. Z jego pamiętników wiadomo, że był autorem 120 obrazów olejnych ukazujących Łemkowszczyznę, które zostały zagrabione w czasie II wojny światowej ze Lwowa.

Artysta stworzył unikalny styl malarski, łączący elementy ekspresjonizmu i kubizmu z podbudową symboliczną. Operując światłocieniem, w swoich obrazach wyrażał intymne nastroje. Spośród jego dzieł wymienić warto takie jak: *Kontra-*

sty, Cerkiew w Sanoku, Schody klasztorne w Sanoku, Panorama Krakowa, Pejzaż, Anioł spokoju.

Tworzącą w XX wieku oryginalną ukraińską portrecistką była **Zinaida Sieriebriakowa** (1884–1967), również zaliczana niesłusznie przez niektóre źródła w poczet przedstawicieli rosyjskiej kultury¹¹.

Malarka pochodziła z wpływowej w kręgach artystycznych rodziny Lanceray-Benois: jej dziadek był znanym architektem, wujek – malarzem, ojciec – rzeźbiarzem, matka – graficzką. Zinaida urodziła się we wsi na ziemi charkowskiej. Oprócz studiów w Petersburgu studiowała malarstwo w Paryżu. Przez dłuższy czas mieszkała we wsi Nieskuczne koło Charkowa. Stworzyła cykl portretów członków swojej rodziny oraz serię autoportretów, które przyniosły jej szerokie uznanie. Należała do zwolenników impresjonizmu. Dużo dzieł poświęciła życiu wsi, potem pojawiła się w jej twórczości tematyka orientalna i afrykańska (Indie, Japonia, Turcja, Syjam, Maroko i inne). Wskutek rewolucji październikowej i nowej polityki sowieckiej wobec artystów Sieriebriakowa w roku 1924 emigrowała do Francji. Spośród jej najważniejszych obrazów należy wymienić takie jak: *Pejzaż jesienny, Autoportret, Śniadanie, Lola Braz, Chłopi, Żniwa, Portret baleriny, Paryż, Ogród Luksemburski.*

Przedstawicielami nurtów awangardowych w ukraińskim malarstwie XX wieku byli Ołeksandr Bohomazow, Bojczuk, **Anatolij Petrycki** i inni artyści. Niestety wielu utalentowanych ukraińskich malarzy stało się ofiarami reżimu bolszewickiego i zostało zabitych w toku represji politycznych. Wśród nich znaleźli się m.in. Bojczuk, Wasyl Sedlar, Iwan Padałka.

Mychajło Bojczuk (1882–1937) w dziedzinie malarstwa zasłynął jako twórca szkoły nowobizantyjskiej. Jego małżonką była Zofia Nalepińska. Studiował początkowo w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie i we Wiedniu, później w Monachium i Paryżu, co było możliwe dzięki stypendium zapewnionemu przez Towarzystwo Naukowe im. Szewczenki oraz metropolite Andrzeja Szeptyckiego. Artysta założył pracownię sztuki neobizantyjskiej, restaurował i projektował cerkwie, pracował nad freskami w Soborze Sofijskim w Kijowie. Razem z żoną i uczniami podróżował po krajach europejskich, co stało się powodem uznania go za agenta zachodniego wywiadu przez NKWD, za co niebawem został aresztowany i rozstrzelany. Władze sowieckie wydały rozkaz, by zniszczyć wszystkie dzieła artysty, z których większość znajdowała się we Lwowie. Niektóre obrazy jednak ocalały dzięki lwowskiej artystce Jarosławie Muzyce, która z narażeniem życia ukryła i przechowała przez okres wojny wybrane przez siebie prace malarza. Dzięki autorytetowi Bojczuka w środowisku artystycznym funkcjonowała grupa tak zwanych „bojczukistów”, uczniów malarza,

¹¹ Głównym kryterium przyporządkowania Z. Sieriebriakowej do sztuki rosyjskiej był fakt, że podobnie jak wielu innych artystów zdobyła wykształcenie w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu a w swojej twórczości poruszała często tematykę rosyjską.

wśród których znaleźli się Tymofij Bojczuk, Kyryło Gwozdyk, Serhij Kołos, Oksana Pawlenko, Iwan Padałka, Aleksander Myzin, Wasyl Sedljar, Mykoła Rokyćkyj i inni.

Oryginalnym mistrzem krajobrazu był **Abram Manewycz** (1881–1942), urodzony w Mścislawiu (Białoruś). Studiował malarstwo w Kijowie, gdzie później pracował jako profesor pierwszej Ukraińskiej Akademii Sztuk Pięknych. W 1920 roku wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. W jego twórczości dominują krajobrazy z drzewami, pejzaże miejskie, w tym Kijowa. Artysta harmonijnie łączył kolory i formy, co sprawiło, że jego obrazy nazywano swoistymi symfoniami. Przykładem mogą być dzieła: *Dniepr koło Kijowa*, *Brzozy*, *Wiosenna symfonia*, *Miejski pejzaż*, *Jesień*, *Moje miejsce urodzenia* i inne.

Do artystów, którzy w swojej twórczości umiejętnie łączyli cechy modernistycznych prądów z kolorytem narodowym, należy **Mychajło Żuk**, uczeń Stanisława Wyspiańskiego. W jego obrazach dominują przedstawienia kwiatów i ornamentalny styl.

Na rozwój ukraińskiego malarstwa awangardowego największy wpływ wywarli artyści nastawieni na eksperymenty, radykalne zmiany, zwolennicy wyrwania sztuki z kanonu naśladownictwa. Trendy te prezentował w swoich pracach **Dawyd Burluk**, uważany za jednego z przedstawicieli futuryzmu. Większość źródeł w niezasadniony sposób również klasyfikuje go jako przedstawiciela sztuki rosyjskiej, jednakże sam malarz w swoich *Wspomnieniach futurysty* pisał:

Ze strony ojca – my ukraińscy kozacy, potomkowie Zaporozców. Nasze uliczne nazwisko to „Pysarczuki”, byliśmy pisarzami Wojska Zaporoskiego. Ojciec pisał wiersze po rosyjsku i po ukraińsku, jednak w ojczystym języku mniej. Ze wszystkich pisarzy najlepiej znałem Hohola¹², wyuczywszy się z jego utworów ogrom fragmentów na pamięć. Tarasa Szewczenkę w języku ukraińskim czytał nam oczywiście ojciec...¹³

Początkiem ruchu awangardowego na Ukrainie stały się dwie wystawy zorganizowane w latach 1909–1910 i 1911–1912 w Odessie. Na Międzynarodowych Salonach prace młodych miejscowych malarzy zostały wystawione obok dzieł znanych artystów zachodnioeuropejskich. W roku 1914 w Kijowie została otwarta wystawa grupy Kilce (Koło), których najwybitniejszymi przedstawicielami byli ukraińscy artyści awangardowi **Oleksandra Ekster** i wspomniany już Bohomazow.

Bohomazow mieszkał i tworzył w Kijowie, był autorem teoretycznego traktatu *Malarstwo i jego elementy*, w którym opisał podstawowe zasady awangardyzmu w sztuce. Jego dzieła były barwne, pełne dynamiki. Przeważają w nich linie, figury geometryczne, kolorystyka i rytm. Z Kijowem związana była również twórczość

¹² Nikołaj Gogol (1809–1852) – pochodzący z Ukrainy, rosyjski pisarz, poeta i dramaturg.

¹³ ГОРБАЧОВ 2012.

Ekster i działalność jej kubofuturystycznej szkoły scenografii. Opisywani przedstawiciele sztuki futurystycznej w swoich poszukiwaniach nowoczesnych form wyrazu przeszli przez etap impresjonistycznych eksperymentów, czego wyrazem są chociażby obrazy Dawyda Burluka: *Wiatrak*, *Chersonszczyzna* i *Aleja w parku*.

W Odessie tworzył kolejny malarz awangardowy, **Wołodmyr Izdebski**, a w Charkowie – **Wasył Jermyłow** i **Anatol Petrycki**, założyciel futurystycznego czasopisma „Nowa Generacja” [ukr. Нова генерація]. W latach 30. ruch ten został zniszczony przez totalitarne represje, które sowiecka władza stosowała wobec ukraińskiej inteligencji, nie cofając się przed mordami politycznymi.

Estetyka modernizmu jest widoczna również w twórczości ukraińskiego malarza **Petra Chołodnego**, męża poetki Natalii Liwyćkiej-Chołodnej. Artysta w swoich pracach przekształcił zasady dawnej ukraińskiej ikonografii w duchu nowoczesnych modernistycznych tendencji malarstwa europejskiego. Znanym przedstawicielem nowoczesnych tendencji stylu w sztuce ukraińskiej był także malarz **Ołéksa Nowakiwskij**, który w swoich dziełach eksponował tradycje sztuki ludowej. Jednym z najmłodszych przedstawicieli pokolenia tworzącego w tym nurcie był malarz **Wsewołod Maksymowycz**, na płótnach którego artystyczne wariacje kreowały wyimaginowany, teatralny świat, utrzymany często w czarno-białych albo czerwono-czarnych kolorach.

Po zniszczeniu wszelkich przejawów narodowej sztuki ukraińskiej na terenach Ukrainy sowieckiej w czasie represji lat 30. XX wieku jej rozwój kontynuowali malarze działający na terenach zachodniej Ukrainy w państwie polskim – II Rzeczypospolitej. Centrum rozwoju sztuki ukraińskiej stał się Lwów, gdzie w latach 30. często organizowano wystawy związanych z omawianym środowiskiem malarzy. Niejednokrotnie takie wydarzenia odbywały się również w Warszawie¹⁴. W marcu 1936 roku w stolicy Polski zorganizowana została wystawa malarzy ukraińskich zrzeszonych w A.N.U.M.¹⁵

Ze Lwowem w tym okresie związany był Pawło Kowzun, redaktor pisma „Mystectwo”, zdobywca zaszczytnego odznaczenia na międzynarodowej wystawie grafików ekslibristów w Los Angeles w roku 1931. Również we Lwowie w 1932 roku w salach Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki otwarta została wystawa prac Nowakiwskiego, zorganizowana z okazji jego 60. urodzin¹⁶.

Począwszy od okresu międzywojennego przez czasy II wojny światowej aż po lata 80. XX wieku, pod wpływem sytuacji politycznej rozwój malarstwa ukraińskiego przeniósł się całkowicie na emigrację do krajów Europy Zachodniej i Ameryki

¹⁴ *Otwarcie* 1934, s. 9.

¹⁵ A.N.U.M. [Asocjacja Niezależnych Ukraińskich Mysciw, Zrzeszenie Niezależnych Artystów Ukraińskich] – założone we Lwowie w 1931 roku ugrupowanie artystyczne działające do 1939 roku. *Ze świata* 1935, s. 502.

¹⁶ *Ukraińskie malarstwo* 1932, s. 45.

Północnej. Na terenach Ukrainy radzieckiej możliwy był jedynie rozwój sztuki odpowiadającej zasadom realizmu socjalistycznego lub amatorskiej. To właśnie na emigracji tworzyli wówczas najwybitniejsi artyści ukraińscy XX wieku: rzeźbiarz Ołeksandr Archypenko, słynni malarze i malarki, jak Zinaida Sieriebriakowa, Sonia Delaunay, Ołeksandra Ekster, Jakiw Hnizdowski, Ilja Kabakow i wielu innych.

Podsumowując przedstawiony zarys głównych tendencji w rozwoju malarstwa ukraińskiego XIX i XX wieku, należy z całą mocą zaakcentować, że w XIX wieku sytuacja społeczno-polityczna – mianowicie przynależność ziem ukraińskich do Cesarstwa Rosyjskiego – miała decydujący wpływ na rozwój sztuk pięknych. W omawianym okresie największe szanse na rozwój talentów i zaistnienie w świecie sztuki mieli ci malarze ukraińscy, którzy zdecydowali się na studia w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu – jedynym w granicach Cesarstwa dydaktycznym ognisku artystycznym na wysokim poziomie. Dominacja Petersburga stanowiła element celowej polityki kulturalnej wpisującej się w imperializm rosyjski. W rezultacie w okresie, gdy Ukraina była podporządkowana Rosji (stanowiła region podzielony na gubernie Cesarstwa Rosyjskiego), na rozwój malarstwa ukraińskiego wpływ wywierali malarze rosyjscy, skupieni wokół petersburskiej Akademii, jak też główne tendencje malarstwa rosyjskiego.

Po rewolucyjnych wydarzeniach 1917 roku i powstaniu Ukraińskiej Republiki Ludowej, centrum rozwoju malarstwa ukraińskiego w XX wieku stał się Kijów, a zaraz za stolicą takie ośrodki jak Charków i Odessa. W Kijowie powstała Ukraińska Akademia Sztuk Pięknych, na której wydziałach zatrudnienie znaleźli najbardziej utalentowani artyści z Ukrainy. Jednak postęp w rozwoju ukraińskiego nauczania artystycznego został gwałtownie przerwany po wchłonięciu Ukrainy przez Związek Sowiecki i rozpoczęciu przez Stalina totalitarnych represji politycznych wobec inteligencji ukraińskiej. W latach 30. XX wieku bardzo wielu utalentowanych malarzy ukraińskich, przedstawicieli sztuki awangardowej, padło ofiarami reżimu. Niezależna sztuka w Ukrainie została zlikwidowana. Ocaleni z pogromu, by ocalić życie, wyjechali na emigrację, na zawsze pozostawiając ojczyznę. Kontynuowali twórczość artystyczną na terenach Europy Zachodniej i Centralnej, a także Ameryki Północnej. Jedynie na emigracji artyści ukraińscy stworzyli niezależną od wpływów socrealizmu sztukę.

Bibliografia

- KACPRZAK 2016 – Dariusz Kacprzak, *Malarstwo rosyjskie srebrnego wieku w zbiorach Muzeum Sztuki w Łodzi*, „Sztuka Europy wschodniej” 2016, t. 4, s. 411–426.
- KOTOWSKA 2016 – Magdalena Kotowska, *Petro Lewczenko (1856–1917)*, <http://ukrytaukraina.pl/petro-lewczenko/> [dostęp: 9.01.2016].
- Otwarcie 1934 – *Otwarcie wystawy sztuki ukraińskiej w IPS-ie*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 42, 1934, nr 7.
- Pejzaż 2003 – *Pejzaż i portret. Malarstwo z Muzeum Sztuki w Odessie*, http://www.sztuka.net/palio/html.run?Instance=sztuka&_PageID=850&_cms=newser&newsId=300&callingPageId=851&_Checksum=2056139122 [dostęp: 22.11.2003].
- SAWCZUK 2016 – Sławomir Sawczuk, *Szewczenko – artysta*, „Над Бугом і Нарвою”, *Nad Buhom i Narwoju*, http://nadbuhom.pl/art_0224.html, [dostęp: 28.11.2016].
- Ukraińskie malarstwo 1932 – *Ukraińskie malarstwo*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1932, nr 2, s. 51–52.
- ZABRZYCKA 2016 – Marta Zabrzycza, *Impresjonizm w malarstwie ukraińskim przełomu XIX i XX w.*, <http://ukrytaukraina.pl/impresjonizm-w-malarstwie-ukrainskim-przelomu-xix-i-xx-w/> [dostęp: 19.01.2016].
- Ze świata 1935 – *Ze świata artystycznego*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1935, nr 48.

* * *

- БУРОВ 2007 – S. Burow Kuindży i Mariupol, „Priazowskij raboczij” „Приазовский рабочий” 2007, № 130.
- ГОРБАЧОВ 2012 – Дмитро Горбачов, *Давид Бурлюк. Український батько російського футуризму*. Dmytro Horbaczow, *Dawyd Burluk – batko rosijskoho futuryzmu*, <https://platfor.ma/art/50a636b9a1c54/> [dostęp: 28.11.2016].
- ГОРИНА 1977 – Татьяна Николаевна Горина, Николай Николаевич Ге (альбом), Москва 1977. Tatiana Nikolajewna Gorina, Nikołaj Nikołajewicz Ge (albom) Moskwa 1977.
- ГРУЗИН/БАЦАК 2008 – Д.В. Грузин, Н.І. Бацак, *Куїнджі, Архип Іванович*, [w:] *Енциклопедія історії України*, t. 5, Київ 2008. D.V. Hruzin, N.I. Bacak, *Kuindzi, Archyp Iwanowycz*, [w:] *Encyklopedia istorii Ukrainy*, t. 5, Kyiw 2008.
- МИХАЙЛОВА 2012 – Рада Дмитрівна Михайлова, *Репін Ілля Юхимович*, [w:] *Енциклопедія історії України*, t. 9, Київ 2012. Михайлова Р.Д. Рєпін Ілля Юхимович [Електронний ресурс] – Режим доступу, http://www.history.org.ua/?termin=Riepin_Rada_Dmytriwna_Mychajłowa *Riepin Illa Juchymowycz*, [w:] *Encyklopedia istorii Ukrainy*, t. 9, Kyiw 2012.
- ТИЩЕНКО 2016 – Людмила Тищенко, *Ілля Рєпін — один із найкращих художників XIX століття, що народився в Україні*. Ludmyła Tyszczenko, *Illa Riepin – Odyn iz najkraszczykh chudožnykiw XIX stolittia, szczo narodywsia w Ukraini*, <http://finenews.info/kulturne-nadbannya/zhivopis/item/23090-illya-ryepin-odyn-iz-naykrashchykh-khudozhnykiv-khikh-stolittya-shcho-narodywsya-v-ukrayini> [dostęp: 12.06.2016].
- ТОЛСТОВА 2011 – ред. Леся Толстова, *Импрессионизм в Україні*, Київ 2011. Lesia Tolstowa, *Impresionizm w Ukraina*, Kyiw 2011.
- УКРАЇНА 2013 – *Україна та запорожчина маловідомих полотнах Іллі Рєпіна*, *Ukraina ta zaporożczina malowidomych polotnach Illi Riepina*, http://antynegacionism.blogspot.com/2013/06/blog-post_10.html [dostęp: 10.06.2016].

УСЕНКО 2004 – Павло Георгійович Усенко, *Ге (Гє) Микола Миколайович*, [w:] *Енциклопедія історії України*, т. 2, Київ 2004. Pawło Georgijowycz Usenko, *Ge Mykoła Mykołajowycz*, [w:] *Encyklopedia istorii Ukrainy*, t. 2, Kyiw 2004, http://www.history.org.ua/?termin=Ge_M [dostęp: 20.04.2020].

ЧЕРКАСЬКА 2016 – Ганна Черкаська, *Репін. Українська тема*. Hanna Czerkaśka *Riepin. Ukrainśka tema*, <https://uamodna.com/articles/repin-ukrayinsjka-tema/> [dostęp: 27.09.2016].

Ukrainian painting of the 19th and 20th centuries: an outline of the main trends

In the article *Ukrainian painting of the 19th and 20th centuries: an outline of the main trends* were presented the most important tendencies in Ukrainian painting of the last two centuries. Key figures in the development of realistic trends have been shown in such directions as portraits, landscape paintings and genre scenes. The most known works of painters were presented. An important role for the development of Ukrainian painting was presented, as well as the role of painters – pieriedwiznik's (representatives of the realistic direction in Ukrainian painting) and the specificity of their work. On concrete examples of artists, painters from the turn of the 19th and 20th centuries, the penetration of Impressionism in Ukrainian art and its gradual manifestations in creativity were documented. The figures of avant-garde painters and the specificity of their work have been portrayed. The influence of the socio-political situation on the condition and development of Ukrainian painting in the 19th and 20th centuries has been underlined.

Keywords: portrait painting, landscape, genre scenes, Academy of Fine Arts, impressionism, Russian Art.